

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MUSTAQIL SO'Z TURKUMLARINI O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Shavkatova Shahrizoda Shavkatovna

Navoiy davlat universiteti 2-kurs tayanch doktoranti, +998938912111

shaxrizodashavkatova98@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22056879>

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga mustaqil so'z turkumlari ot, sifat, son, fe'l, olmosh va ravishni o'rgatish metodikasini takomillashtirish masalalari ilmiy-metodik jihatdan keng yoritilgan. Tadqiqotda so'z turkumlarini o'rgatishning lingvistik asoslari, boshlang'ich sinf o'quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos metodik yondashuvlar, mashqlar tizimini izchil va yaxlit tashkil etish yo'llari tahlil qilingan. Maqola O'zbekiston Respublikasi davlat ta'lim standartlari va amaldagi ona tili o'quv dasturlariga tayangan holda yozilgan bo'lib, unda ilgari surilgan xulosalar boshlang'ich ta'lim amaliyotida samarali qo'llanishi mumkin.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, mustaqil so'z turkumlari, ot, sifat, fe'l, olmosh, ravish, ona tili metodikasi, grammatik kompetensiya.

Аннотация

В статье всесторонне рассматриваются научно-методические основы совершенствования методики обучения самостоятельным частям речи — существительным, прилагательным, числительным, местоимениям, глаголам и наречиям — в начальных классах. Проанализированы лингвистические основы изучения частей речи, методические подходы с учётом возрастных и психологических особенностей младших школьников, а также система упражнений, обеспечивающая целостное формирование грамматической компетенции. Исследование основано на действующих государственных образовательных стандартах и учебных программах по родному языку.

Ключевые слова: начальное образование, самостоятельные части речи, существительное, прилагательное, глагол, местоимение, наречие, методика родного языка, грамматическая компетенция.

Abstract

The article comprehensively analyzes the scientific and methodological foundations for improving the teaching methodology of independent parts of speech nouns, adjectives, numerals, pronouns, verbs, and adverbs — in primary education. The study examines linguistic principles, methodological approaches adapted to the age and psychological characteristics of primary school students, and a coherent system of exercises aimed at developing grammatical competence. The research is based on current state educational standards and mother tongue curricula, and the findings can be effectively applied in primary school teaching practice.

Keywords: primary education, independent parts of speech, noun, adjective, verb, pronoun, adverb, mother tongue teaching methodology, grammatical competence.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning intellektual, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Aynan shu davrda o'quvchilarda til birliklari haqidagi dastlabki ilmiy tasavvurlar shakllanadi, nutqiy faoliyatning poydevori yaratiladi. Ona tili fanini o'qitish jarayonida so'z turkumlarini o'rganish esa o'quvchilarning grammatik savodxonligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish – o'quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirish va grammatik tafakkurini mustahkamlashning

muhim omili bo'lib, ularning nutqini aniq, izchil va ravon ifodalashiga xizmat qiladi. Mustaqil so'z turkumlari lug'aviy ma'noga ega bo'lib, gap tarkibida mustaqil sintaktik vazifani bajarishi bilan yordamchi so'zlardan farqlanadi. O'zbek tilida ot, sifat, son, fe'l, olmosh va ravish mustaqil so'z turkumlari sifatida e'tirof etiladi [1]. Ushbu so'z turkumlarini boshlang'ich sinflarda o'rgatish jarayoni o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish asosida tashkil etilishi lozim. Grammatik tushunchalarni o'rgatish pedagogik nazariyalar asosida tizimli olib borilishi lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga grammatikani to'g'ri o'rgatish tilning tuzilish jihatlarini tushuntirish bilan bir qatorda nutqni ongli shakllantirishga ham xizmat qiladi, ya'ni grammatika tilni tizimli tushunishga yordam beradi. Zamonaviy tadqiqotlarda grammatika darslarini pedagogik kontekstga moslashtirish – o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshirishga ham xizmat qiladi. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, so'z turkumlarini o'rgatishda ayrim hollarda fragmentarlik, mavzularning uzviy bog'lanmasligi va metodik yondashuvning yetarlicha asoslanmaganligi kuzatiladi.

So'z turkumlarini o'rgatishda ko'rgazmali va faol o'rganish metodlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarga predmetlar, rasmlar va real hayotiy vaziyatlar orqali grammatika qoidalarini topish va mustaqil qo'llash imkonini berish samarali pedagogik yondashuv hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish metodikasi, avvalo, tilshunoslik fanining ilmiy yutuqlariga tayanishi zarur. So'z turkumlari semantik, morfologik va sintaktik belgilar asosida farqlanadi [2]. Biroq boshlang'ich ta'lim bosqichida mazkur belgilar o'quvchilarga soddalashtirilgan, amaliy misollar orqali tushuntiriladi. Bu yondashuv bolalarning abstrakt tafakkuri hali to'liq shakllanmaganligini hisobga olgan holda pedagogik jihatdan to'g'ri hisoblanadi. Maktab yoshidagi o'quvchilarda grammatika ko'nikmalarini shakllantirishda interfaol metodlar va turli usullar kombinatsiyasi muhim rol o'ynaydi. Masalan, induktiv yondashuv orqali o'quvchilarga qoidalarni mustaqil kashf etish imkoniyati beriladi, bu esa mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Klassik qoidalarni tushuntirishdan tashqari, darslarda vizual tashkilotchilar, grafiklar, o'yinlar va kontekstual mashqlarni tatbiq etish darsni qiziqarli qiladi hamda o'quvchilarning diqqatini oshiradi.

Ot so'z turkumi boshlang'ich sinflarda birinchi bo'lib o'rganiladi. O'quvchilar predmet va hodisalarni nomlash orqali otning asosiy semantik belgisini amaliy ravishda anglaydilar. Dastlab "Bu nima?" so'rog'i asosida otlar aniqlanadi, keyinchalik esa ularning birlik va ko'plik shakllari, nutqdagi vazifasi tushuntiriladi. Bu jarayonda real buyumlar, rasmlar va atrof-muhit bilan bog'liq materiallardan foydalanish metodik jihatdan samarali hisoblanadi [3].

Sifat va son so'z turkumlarini o'rgatishda ularning ot bilan uzviy bog'liqligi asosiy metodik tayanch sifatida olinadi. Predmetlarning belgi va miqdorini ifodalovchi so'zlar matn va rasmlar asosida tahlil qilinadi. O'quvchilarning kuzatish va taqqoslash faoliyati faollashtiriladi. Bu jarayon grammatik tushunchalarning ongli o'zlashtirilishiga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida ko'pincha yetarli darajada chuqur yoritilmaydigan, ammo muhim mustaqil so'z turkumlaridan biri — olmoshdir. Olmoshlarni o'rgatishda ularning nutqda takrorni oldini olish, fikrni ixcham va ravon ifodalashdagi o'rni alohida ta'kidlanadi. O'quvchilarga matndagi otlarning olmoshlar bilan almashtirilishi orqali nutqiy mashqlar bajarish taklif etiladi. Bu esa ularning nutq madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Fe'l so'z turkumi harakat va holatni bildiruvchi so'zlar sifatida o'rgatiladi. Fe'llarni o'zlashtirishda harakatli mashqlar, rolli o'yinlar va hayotiy vaziyatlardan foydalanish yuqori samaradorlik beradi. Ravish esa fe'l bilan uzviy bog'liq holda, harakatning belgisi sifatida

tushuntiriladi. Fe'l va ravishning o'zaro munosabatini anglash o'quvchilarning grammatik tafakkurini rivojlantiradi.

Mustaqil so'z turkumlarini o'rgatishda mashqlar tizimi alohida ahamiyatga ega. Mashqlar izchil va mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etilib, reproduktiv topshiriqlardan ijodiy mashqlarga o'tishni ta'minlashi lozim. Masalan, so'zlarni aniqlash, guruhlash, gap tuzish va kichik matn yaratish kabi topshiriqlar o'quvchilarning grammatik kompetensiyasi bilan bir qatorda nutqiy faolligini ham rivojlantiradi [5].

Zamonaviy til o'rgatish metodikasida texnologiyalarni qo'llash ham dolzarb vazifalardan biri bo'lib, masofaviy va interaktiv resurslar yordamida o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Bolalar yoshida tilni o'rganishda vizual va audio materiallardan foydalanish til strukturasi va grammatik funksiyalarni aniqroq tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, metodik yondashuvlar differensial bo'lishi kerak – har bir o'quvchining individual o'rganish uslubi va darajasini hisobga olib topshiriqlar berish lozim. Bu yondashuv o'quvchilarning grammatika mavzularini mustaqil yondashuv orqali anglab yetishini ta'minlaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko'ra, interfaol metodlardan foydalanish mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish samaradorligini oshiradi. Biroq interfaol metodlar dars jarayonida sun'iy bo'laklarga ajratmasdan, umumiy maqsadga xizmat qiluvchi yaxlit tizim sifatida qo'llanishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilariga mustaqil so'z turkumlarini, jumladan, olmoshlarni o'rgatish ona tili ta'limining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonni ilmiy asoslangan, izchil va yaxlit metodik yondashuv asosida tashkil etish o'quvchilarning grammatik savodxonligi, nutqiy kompetensiyasi va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada, boshlang'ich sinf o'quvchilariga mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish metodikasini takomillashtirishda interfaol, kontekstual va integratsiyalashgan metodlarni qo'llash, shuningdek, nazariy bilimni amaliyot bilan birlashtirib darslarni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu pedagogik yondashuvlar til kompetensiyasini mustahkamlaydi va o'quvchilarning til bo'yicha samarali faoliyat ko'rsatishiga asos yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2019.
2. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
3. Karimov B. Ona tili ta'limida olmoshlarni o'rgatish masalalari. – Toshkent, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2021.
5. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.